

<https://doi.org/10.15407/socium2019.02.051>
УДК 303.023.2:81'42]:28

Дзюба О.М., аспірантка кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: lickea83@gmail.com, ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-3703-6915>

“ДИСКУРС МУСУЛЬМАН” АБО “МУСУЛЬМАНСЬКИЙ ДИСКУРС”: СПОСІБ НОМІНАЦІЇ ОБ’ЄКТА ДОСЛІДЖЕННЯ В ДИСКУРС-АНАЛІЗІ

Дискурс-аналіз як метод дослідження прихованих семіотичних аспектів текстів ЗМІ останнім часом поширюється в українській соціологічній науці. Це позначається на актуалізації спеціфічних проблем його використання. У статті запропоновано спосіб визначення номінації об’єкта дослідження в українській дискурс-аналітичній традиції. Цей спосіб розроблений автором за результатами досліджень англійської та української академічної літератури, присвяченої дискурс-аналізу (зокрема, дискурсу про мусульман і дискурсу, що створений мусульманами). У роботі наведено результати опитування експертів щодо особливостей сприйняття номінацій об’єкта дослідження в англійській та українській мовах та адекватного перекладу цих номінацій українською мовою з урахуванням відтінків смислу; розглянуто різні варіанти суб’єкт-об’єктного характеру творення номінацій об’єкта дослідження у вивченні різних дискурсів, які потенційно призводять до академічної нечіткості. Запропоновано та аргументовано таку стандартизацію творення номінацій об’єкта дискурс-аналітичного дослідження (на прикладі дискурсу мусульман): словосполучення “дискурс мусульман” позначає дискурс з вузловим знаком “мусульмани”, тобто дискурс про мусульман; дискурс, де мусульмани виступають суб’єктом говоріння – це “мусульманський дискурс”, тобто створений мусульманами дискурс з будь-яким вузловим знаком.

Ключові слова: номінація об’єкта дослідження, дискурс-аналіз, суб’єкт та об’єкт дискурсу, стандартизація наукової термінології, дискурс мусульман.

Dziuba O.M., PhD. student, Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: lickea83@gmail.com, ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-3703-6915>

MUSLIM DISCOURSE OR DISCOURSE OF MUSLIMS: A METHOD OF RESEARCH OBJECT NOMINATION IN DISCOURSE ANALYSIS

Discourse analysis as a research method of hidden semiotic aspects of media texts has recently been disseminated in Ukrainian sociological science. It generates some new tasks. The article proposes a method for determining the nomination of a research object in the Ukrainian discourse-analytic tradition. This method was developed by the author based on the research results of English-and Ukrainian speaking academic discourse devoted to discourse analysis, including the discourse about Muslims and the discourse created by Muslims; an expert survey on the peculiarities of perceptions of nominations in the English and Ukrainian languages and on the adequate translation of these nominations into Ukrainian, considering the shades of meaning. The purpose of the analysis is to standardize the nomination methods of the discourse-analytical research object and thus to achieve mutual understanding in the academic space. In the article different subject-object variables in the creation of discourse nominations are considered. The following standardization of nomination creation is offered. Author suggests and rationalizes the following standardization of the creation of object nominations for the discourse-analytical study (based on the Muslim discourse): the phrase "Muslim discourse" refers to the discourse with the nodal sign "Muslims", that is, the

discourse on Muslims; the discourse in which Muslims act as the subject of speech, where the "Muslim discourse" is the discourse created by Muslims with any nodal sign.

Keywords: *research object nomination, discourse analysis, subject and object of discourse, standardization of scientific terminology, Muslim discourse.*

Безвідносно до невеликої частки населення України, що сповідує іслам (1%) [1], українські мусульмани є активними учасниками важливих суспільно-політичних процесів у нашій країні. Зокрема, представники цієї конфесії брали активну участь у Євромайдані та бойових діях на Сході України. Водночас у сучасному світі мусульмани опиняються в центрі конфліктів, які називають “цивілізаційними”, а такі поняття, як “фундаменталізм”, “радикалізм”, “екстремізм” дедалі частіше пов’язуються у ЗМІ зі словом “ісламський”. Виникає феномен “ісламофобії”, який привертає увагу дослідників з різних галузей соціальних наук.

В Україні сприйняття представників мусульманської конфесії значно опосередковано символічним полем, оскільки безпосередня взаємодія обмежена через їхню відносно невелику кількість у суспільстві. Тому негативна інтерпретація слова “мусульманин” може спричинити соціальну ізоляцію та прояви дискримінації представників цієї конфесії на різних рівнях соціальної взаємодії. За результатами опитування українських громадян спеціалістами Центру Разумкова (2017 р.), на запитання: “Як ви ставитеся до наведених релігій і релігійних течій?” 20,1% опитаних щодо ісламу обрали варіант “негативно”. Для порівняння: негативно ставляться до протестантизму 16% опитаних, до іудаїзму – 15,6% [2, с. 22]. Отже, кожен п’ятий громадянин України негативно ставиться до ісламу. Така ситуація поглиблює міжконфесійні конфлікти, ускладнює адаптацію переселенців-мусульман, викликає соціальну напруженість, може призводити до порушення соціального порядку.

Існування суперечності між дискурсом “полікультурного суспільства”, “демократичних цінностей”, “цінності толерантності”, з одного боку, і консервативного антимусульманського дискурсу, з іншого боку, свідчить про глибоке ідеологічне протиріччя нашого часу. Від того, як воно вирішиться, залежатиме майбутнє мирного співіснування людства.

Україна є частиною світового інформаційного простору, тому процеси міграції мусульманського населення, проблеми “ісламського тероризму” знаходять своє відображення в українських ЗМІ, стають предметом дискусій у соціальних мережах. Водночас такі представники мусульманської конфесії, як кримські татари, змальовуються як патріоти України, жертви російської окупації Криму. Таким чином, в Україні дискурс про мусульман вирізняється суперечливістю та конфліктністю, а дослідження сучасних дискурсів про мусульман як у нашій країні, так і в Європі та світі в цілому набуває великого значення. Актуальним стає запитання: чи є дискурс мусульман в українських ЗМІ таким, що заохочує та підтримує соціальну взаємодію різних груп населення або, навпаки, перешкоджає їй.

Поняття дискурсу, як зауважується в працях різних авторів [3; 4], має безліч глумачень, що залежать від особливостей підходу та напряму теорії дискурсу. Проте дослідники мають згоду щодо певних передумов: дискурс – це сукупність патернів, які

структурують соціальне знання, способи спілкування, сприйняття світу, впливають на соціальну взаємодію та відіграють активну роль у конструюванні соціального [4, с. 17–18]. Отже, дискурсивне та соціальне тісно пов'язані: соціальна дія зумовлена відповідним дискурсом. З огляду на це, аналіз дискурсу привертає пильну увагу представників багатьох соціальних наук і втілюється в низці вітчизняних досліджень різних сфер соціального життя.

Оскільки дискурс-аналіз набуває поширення в україномовному академічному просторі, зокрема в соціології, постає питання номінації об'єкта дослідження та досягнення однозначного розуміння цих номінацій. Якщо дослідник вивчає дискурс про мусульман, то яким чином слід номінувати об'єкт дослідження: “дискурс мусульман” чи “мусульманський дискурс”? Оскільки вагома частка публікацій як з дискурс-аналізу, так і з його емпіричного вивчення є англійською, переклад з англійської процедурних аспектів дискурс-аналізу актуалізує необхідність оперувати усталеними формами номінацій у концептуальному аспекті. Є також потреба у формулюванні рекомендацій щодо номінації об'єкта дослідження в дискурс-аналізі в практиці вітчизняних досліджень.

Мета статті – визначити можливості стандартизації способів номінації об'єкта в дискурс-аналітичних дослідженнях.

Для досягнення мети проаналізовано вітчизняну та англійську практики номінацій об'єктів дослідження в дискурс-аналітичних публікаціях, а також думки експертів щодо адекватності перекладу використаних термінів українською мовою.

Вивчення ролі ісламу в сучасному світі стає важливим завданням для науковців. У багатьох країнах світу відкриваються інститути ісламознавства, проводяться наукові конференції та семінари. Ісламознавчі студії об'єднують спеціалістів з різних галузей науки, що актуалізує використання міждисциплінарних методів. Саме тому серед дослідників є і соціологи, і культурологи, і історики, і релігієзнавці тощо. Серед найвідоміших англійських дослідників необхідно зазначити Д. Еспозіто [5], який вивчав історико-соціальні корені різних течій ісламу, появи радикальних ісламістських рухів і феномену “ісламофобії”, та Е. Саїда [6] – одного із засновників постколоніальної теорії. В Європі проводяться масштабні дослідження дискурсу про мусульман, серед яких можна виокремити велику працю, присвячену репрезентаціям мусульман у британській пресі у 1998–2009 рр., виконану із застосуванням корпусного аналізу масивів текстів і критичного дискурс-аналізу (КДА) вченими з Ланкастерського університету П. Бейкером, К. Габріелатосом і Т. МакЕнері [7]. Контент-аналіз масиву статей і дискурс-аналіз фотоматеріалів та окремих кейсів висвітлення ісламу на сторінках британських газет за 2000–2008 рр. здійснили дослідники Кардіфського університету К. Мур, П. Мезон, Дж. Льюїс [8]. Фахівцями з дискурсу новин про мусульман є також британці Е. Пул та Дж.Е. Річардсон, які неодноразово публікували матеріали власних досліджень і рецензували збірки статей за цією тематикою [9].

В Україні також приділяють дедалі більше уваги темі мусульман. Відомий український учений, історик і релігієзнавець М. Якубович видав монографію, присвячену історії ісламу та мусульман на території України із Середньовіччя до теперішнього часу [10]. Питанням ісламської ідентичності в Україні присвячена колективна монографія авторів. У цій роботі для дискурс-аналітика є цікавим, насамперед, аналіз

сприйняття мусульман та ісламу в українських дискурсивних практиках [11]. Захищено дисертації, присвячені різним аспектам дискурсу стосовно мусульман в Україні. Так, дисертація А. Безверхої “Репрезентації кримських татар в українському медіа-дискурсі” [12]. Російський дослідник М. Кемпер [13] використовує поняття “ісламський дискурс” щодо дискурсу, який створюється представниками цього віросповідання. А.Д. Книш, професор кафедри досліджень Близького Сходу Мічиганського університету номінує такий дискурс “мусульманським дискурсом” [14].

У наведених працях автори фокусують увагу на різних проявах дискурсивного щодо мусульман, але словосполучення “дискурс мусульман” або “мусульманський дискурс” як номінації об’єкта дослідження використовуються як тотожні. Оскільки в науковій літературі існує декілька варіантів номінацій одного об’єкта дослідження, то постає проблема, яка вимагає детального вивчення.

В україномовних і російськомовних публікаціях з дискурс-аналізу переважно досить обережно номінуються об’єкти дослідження. У назвах об’єкта дослідження зазначається сфера соціального життя або поле соціальної взаємодії, де розгортається досліджуваний дискурс. Вивчається “політичний дискурс” [15], “медичний дискурс” [16], “медіа-дискурс” [12], “гендерний дискурс” [17] тощо. У зарубіжній науковій літературі відчувається більша свобода у створенні номінацій, наявні навіть такі метафоричні номінації об’єкта дослідження, як “дискурси вигнання небажаного” [18]. Водночас у творах теоретиків дискурс-аналізу процес номінації об’єкта дослідження спеціально не визначається. Так, у вступі до статті, присвяченій аналізу дискурсу меншин, Т. ван Дейк зазначає: “I have studied the ways majority group members write and talk about minorities, for example, in everyday conversations, textbooks, news reports, parliamentary debates, and academic and corporate discourse” (“Я дослідив способи, які використовують представники групи більшості, коли говорять чи пишуть про меншини, наприклад у повсякденному спілкуванні, у підручниках, під час повідомлення новин, парламентських дебатів, а також в академічному та корпоративному дискурсах” (*пер. автора*)¹). У наступному абзаці він перелічує дослідницькі питання, де заміником “the ways majority group members write and talk about minorities” (“способи, які використовують представники групи більшості, коли говорять чи пишуть про меншини”) стає словосполучення “such discourse about minorities” (“цей дискурс про меншини”) [19, р. 92]. Наведений приклад ілюструє поширену практику визначення об’єкта дослідження в академічному просторі: номінації відбуваються вільно, використовуються можливі синоніми та перефразування номінативних словосполучень.

Номінації об’єктів дискурс-аналітичного дослідження можна умовно розподілити на три групи: ті, що відсилають до суб’єкта дискурсу; ті, що відсилають до об’єкта дискурсу чи до сфери функціонування дискурсу; ті, що відображають ціннісно забарвлений дискурс. Прикладами першої групи є такі назви дискурсів, як “дискурс Президента України”, “парламентський дискурс”, “дискурс медичного персоналу”. До другої групи можна віднести такі дискурси, як “дискурс реформ”, “дискурс СНІДу”,

¹ Представлення цитат мовою оригіналу та в авторському перекладі українською здійснюється для демонстрації того, що дослівний переклад номінацій об’єкта дослідження не завжди можливий.

“дискурс ядерної зброї”, “медичний дискурс”, “освітній дискурс”, “медіа-дискурс” тощо. Третя група представлена такими номінаціями, як “дискримінаційний дискурс”, “антисемітський дискурс”, “демократичний дискурс” тощо. Таким чином, номінація дискурсу виникає через створення словосполучення, в якому слово “дискурс” пов’язане з назвою або вузлового знаку дискурсу, або суб’єкта дискурсу.

Вузловий знак дискурсу в ряді випадків сприймається як такий, що відображає не тільки об’єкт, але й суб’єкт дискурсу. Так, вузловий знак “мігранти”, що номінує “мігрантський дискурс”, може вказувати на мігрантів як таких, що самі формують дискурс, або таких, що слугують об’єктом дискурсу. Звідси такі назви об’єктів дискурс-аналітичних досліджень, як “дискурс імміграції”, “дискурс мусульман”, “дискурс студентів” тощо сприймаються в науковому співтоваристві неоднозначно та потребують додаткового тлумачення того, хто є суб’єктом досліджуваного дискурсу, чи йдеться про “дискурс, який конструюють самі мігранти”, чи про “дискурс щодо мігрантів”?

За своєю сутністю та наслідками наведені дискурси є різними; вони можуть перетинатись або ні. Розглянемо, наприклад, сутність дискурсу, який конструюється мусульманами (мусульмани – суб’єкт дискурсу) та дискурсу про мусульман (мусульмани – об’єкт дискурсу). Дискурс, який конструюють мусульмани, може мати або не мати вузловий знак “мусульмани”. Об’єктом такого дискурсу може слугувати будь-яке поняття економічного або політичного життя, науки або мистецтва, релігії або дозвілля. Дискурс про мусульман має за вузловий знак “мусульмани”. Він може конструюватись як немусульманами, так і мусульманами. У різних культурно-історичних умовах частка одних та інших варіюється; різною є і аудиторія певних дискурсів та їхні наслідки. Оскільки в Україні частка мусульманського населення становить близько 1%, то у політичному, повсякденному та медіа-дискурсах можливостей для самостійного конструювання образу “мусульманина” у представників цього віросповідання значно менше, ніж у немусульман.

Третя група номінацій дискурсу також може помилково ототожнюватися з другим типом номінацій, пов’язаних з об’єктом дискурсу. Так, “расистський дискурс” (третій тип номінацій) та “дискурс расизму” (другий тип номінацій) – це різні речі. “Дискурс расизму” – це дискурс про явище расизму, який може як засуджувати його прояви, так і містити аргументи на його користь. “Расистський дискурс” містить висловлення, що кваліфікуються дослідниками як расистські, та може розвиватись у різних дискурсах: медичному, політичному, науковому, медіа-дискурсі тощо.

У науковій літературі немає усталеного підходу до номінації об’єкта дослідження в дискурс-аналізі, що потребує в кожному окремому випадку додаткових пояснень використаних словосполучень. Дуже важливо зберігати послідовність і одноманітність формулювань номінацій об’єктів аналізу для забезпечення однозначного тлумачення наукових суджень.

Англомовна наукова література, присвячена аналізу дискурсу, з’явилася значно раніше за україномовні або російськомовні джерела, а отже, доцільно звернутися до аналізу англомовної традиції номінування дискурсів, що і було нами зроблено.

Перший етап процедури аналізу англомовної літератури складався з кількісного та якісного видів дослідження наукових текстів. Корпусом текстів слугував масив статей

англомовного періодичного видання “Discourse & Society” в кількості 523 статті за 2000–2017 рр. Кількісний аналіз масиву текстів проводився з використанням програмного забезпечення LancsBox, розробки Ланкастерського університету для аналізу корпусів текстів. Відбиралися всі словосполучення зі словом “дискурс”, та фіксувалися кількісні дані отриманих варіантів. На наступному етапі обиралися типові кейси використання певних словосполучень і проводився якісний аналіз контексту їхнього використання.

За результатами дослідження, знайдено та проаналізовано всі варіанти утворення словосполучень: прийменникове керування, узгодження (додавання прикметника або іменника, останній варіант є характерним для англійської мови), а також притаманний англійській мові варіант творення присвійних словосполучень через ‘s. Метою аналізу було дослідити, чи є усталеними варіанти номінацій об’єкта дискурсу-аналітичного дослідження, що відображають особливості значень, пов’язаних із суб’єкт-об’єктністю дискурсів.

Отримане кількісне співвідношення є таким: словосполучення з “discourse of...” (дискурс кого? чого?) – 508, “discourse about...” (дискурс про) – 57, “discourse on...” (дискурс про; дискурс щодо тощо) – 162. Кількість словосполучень, в яких слову “дискурс” передує пов’язане с ним слово, становить 14 871. Переважна частка таких словосполучень складається з артиклів, вказівних прийменників і займенників: такі слова, як the, of, in, to, a, this etc. Ми відібрали саме ті словосполучення, в яких другим словом у словосполученні є значуще слово (іменник або прикметник).

Серед більше ніж 600 словосполучень зі словом discourse, в яких цьому слову передує значуще слово, більшість цих слів є прикметниками, наприклад: pedagogic, neo-liberal, evangelical, foucauldian, individualistic, anti-immigration, rationalistic, satirical etc (педагогічний, неоліберальний, євангелічний, фукодіанський, індивідуалістичний, антиімміграційний, раціоналістичний, сатиричний тощо). Частина словосполучень з іменником містить такий іменник, що не може виступати суб’єктом дискурсу, наприклад: work, speech, state, history, race, ideology, education, violence, newspaper (робота, промова, держава, історія, раса, ідеологія, освіта, насильство, газета тощо).

Завдяки подальшому якісному аналізу маємо такі результати: по-перше, різні автори “тяжіють” до використання різних типів номінацій у подібних випадках; по-друге, в межах однієї статті знайдено варіанти використання декількох типів словосполучень з одним смислом. Так, у статті Шіао Юн Чіанг (Державний університет штату Нью-Йорк в Онеонті, США) про дискурс расизму [20] рівнозначно використовуються такі словосполучення: “discourse of racism” (дискурс расизму, 2 рази), “discourse on racism” (дискурс про расизм, 3 рази), “discourse on race” (дискурс про расу, 2 рази), “discourse on hate speech” (дискурс, що стосується мови ворожнечі, 1 раз), “discourse on illegal immigration” (дискурс нелегальної імміграції, 1 раз). У статті К. Харта (Університет Хартфордшира, Велика Британія) [21] так само зустрічається як “the discourse of immigration” (дискурс (кого? чого?) імміграції, 2 рази), так і “discourse on immigration” (дискурс про імміграцію, 4 рази).

Отже, змістовної різниці у вживанні прийменникового керування та іменникового (прикметникового) узгодження виявлено не було.

Другий етап дослідження був реалізований у вигляді експертного опитування перекладачів. Метою опитування було отримання найбільш влучної моделі перекладу англomовних словосполучень українською або російською. Важливо було зрозуміти, чи впливає використання певного способу номінації об'єкта дискурс-аналітичного дослідження на розуміння суб'єкт-об'єктних характеристик дискурсу. Експертне опитування проводилося серед перекладачів з англійської мови російською або українською мовами. Оскільки українська та російська мови належать до однієї підгрупи слов'янської групи мов і мають спільну логіку творення словосполучень, експертна думка перекладачів російською та українською мовами вважалась за релевантну завданням дослідження. Деякі експерти перекладають одночасно як російською, так і українською мовами. Підбір експертів здійснювався відповідно до даних учасників групи в соціальній мережі Facebook “Переводы и переводчики (Translations and Translators)” та “Українські перекладачі”. Відбирались експерти з практикою перекладу з англійської не менше ніж 5 років. Під час експертного опитування (11 перекладачів з англійської) ставилося два запитання: 1) “Чи є різниця у відтінках смислу в таких словосполученнях, як: “discourse on migrants” та “discourse of migrants”; “discourse of racism” та “discourse on racism”? 2) “Як би ви переклали словосполучення “muslim discourse”? “Мусульманський дискурс” чи “дискурс мусульман”? В якому з варіантів краще передається смисл того, що цей дискурс є дискурсом про мусульман?”

З огляду на варіанти відповідей, експертів можна розділити на три групи. Перша група перекладачів вважає, що словосполучення “discourse on” має відношення до тематики. Перекладається як “дискурс, присвячений...”, “дискурс, що зачіпає проблеми...”. “Discourse of...” має відтінок смислу про джерело генерування дискурсу, тобто “discourse of migrants” – це дискурс, що генерується самими мігрантами. Відповідно, “discourse on migrants” – “дискурс про мігрантів” (дискурс про мігрантів, про те, що про мігрантів думають і говорять у суспільстві), тоді як “discourse of migrants” – “дискурс мігрантів” (те, що самі мігранти говорять).

Друга група перекладачів, погоджуючися з першою групою щодо різниці в смисловому застосуванні різних видів прийменникових словосполучень в англomовному тексті, пропонує інші варіанти перекладу. Вони вважають, що адекватним перекладом “discourse on migrants” є “дискурс мігрантів” (дискурс про мігрантів, про те, що про них думають і говорять у суспільстві), тоді як “discourse of migrants” – “мігрантський дискурс” (те, що самі мігранти говорять).

Третя група перекладачів вважає, що усталеного способу перекладу існувати не може, необхідно посилається у кожному окремому випадку на мовленнєву логіку та контекст. Такий підхід вимагає робити пояснення, що саме мається на увазі, при перекладі або використанні певних словосполучень. Одна з експертів підкреслила, що сама вивчала літературу щодо політичного дискурсу та звернула увагу, що “варіант з прийменником “of” і варіант з “on” (“discourse on migrants” і “discourse of migrants”; “discourse of racism” і “discourse on racism”) можна використовувати на рівних, вони цілком взаємозамінні. У цьому випадку “discourse of migrants” не передає належність, тобто це не дискурс, що створюють мусульмани. Тут прийменник “of” передає означення (як “city of London”)”. Експерт навела свій приклад з наукової статті, що ілюст-

рує її твердження: “However, Boswell argues that starting from the recession in the 70's, the Conservative Party in Britain has cultivated a discourse of migrants and asylum-seekers as an economic burden and issue in the British society” [22, p. 43].

Думка третьої групи експертів (як і факт існуючих розбіжностей у підходах до перекладу всіх опитаних експертів) збігається з отриманими даними аналізу статей “Discourse & Society”. Таким чином, можна зробити висновок, що усталених способів номінації об’єкта дослідження в англомовній науковій традиції дискурс-аналізу не існує.

Для вирішення питання стандартизації номінацій дискурсів в україномовній науковій літературі пропонуємо використовувати таку логіку: “мусульманський дискурс” – це дискурс, що генерується мусульманами, “дискурс мусульман” – це дискурс про мусульман. Подібним чином розв’язується питання щодо інших подібних випадків (наприклад, “мігрантський дискурс” – це дискурс, що генерують мігранти, “дискурс мігрантів” – дискурс про мігрантів; “расистський дискурс” – дискримінаційний дискурс, “дискурс расизму” – дискурс про явище расизму.

Висновки. Підсумовуючи, ще раз підкреслимо, що з поширенням дискурс-аналізу в соціальних науках актуалізується питання стандартизації номінацій об’єкта дискурс-аналітичного дослідження. Аналіз вітчизняної наукової літератури довів, що найчастіше в номінаціях об’єкта зазначається сфера соціального життя, в якій розгортається досліджуваний дискурс.

В англомовній традиції більш вільно номінуються об’єкти дослідження, використовуються метафоричні конструкції. У результаті здійсненого нами дослідження виокремлено три типи номінацій: номінація, що зазначає об’єкт дискурсу; номінація, що зазначає суб’єкт (джерело) дискурсу; номінація, що відображає ціннісно забарвлений дискурс.

Основна причина непорозумінь щодо номінації об’єкта дискурс-аналізу полягає в тому, що суб’єкт дискурсу може одночасно сприйматись як об’єкт дискурсу або центральний (вузловий) його знак. Номінація дискурсу, що має ціннісну забарвленість, наприклад, “дискримінаційний дискурс”, відрізняється від номінації, що свідчить про об’єкт дискурсу, тобто від “дискурсу дискримінації”, оскільки ці об’єкти дослідження є різними за сферами розгортання та сутністю. При розробці певного дослідницького проекту важливо визначити об’єкт і суб’єкт дискурсу та залежно від цього створювати номінації об’єкта дискурс-аналітичного дослідження.

Для досягнення однозначного розуміння номінацій важливим є визначення логіки номінацій об’єкта дослідження. У цьому зв’язку пропонується така схема стандартизації: номінація, що зазначає об’єкт дискурсу, відбувається завдяки створенню словосполучення за допомогою іменникового керування (“дискурс мусульман”, вузловий знак – “мусульмани”); номінація, що зазначає суб’єкт дискурсу, відбувається завдяки створенню словосполучення за допомогою прикметникового керування (“мусульманський дискурс” – дискурс, що генерується мусульманами, вузловий знак може бути “мусульмани”, а може бути будь-який інший).

За результатами аналізу, різні теорії дискурсу пропонують різний погляд на суб’єкт-об’єктність дискурсу, що може впливати на підхід до номінації об’єкта дискурс-аналітичного дослідження. До детального аналізу цього питання ми плануємо звернутись у своїх подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050. Pew Research Reports. URL: <https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>
2. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 рр. (інформаційні матеріали). Київ, 2018. 78 с. URL: https://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_70946_2018_Religiya.pdf
3. Тичер С., Мейер М., Водак Р., Веттер Е. Методы анализа текста и дискурса. Харьков: Гуманитарный центр, 2009. С. 356.
4. Филлиппс Л.Дж., Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков: Гуманитарный центр, 2008. С. 352
5. Еспозіто Д. Ісламська загроза: міф чи реальність? Львів: Кальварія, 2004. 336 с.
6. Саїд Е. Орієнталізм. Київ: Основи, 2001. 484 с.
7. Baker P., McEnery T. Representations of Islam in the British Press: 1998–2009. 2013. URL: <http://cass.lancs.ac.uk/wp-content/uploads/2013/12/CASS-Islam-final.pdf>
8. Moore K., Mason P., Lewis J. Images of Islam in the UK: The Representation of British Muslims in the National Print News Media 2000–2008. Cardiff School of Journalism, Media and Cultural Studies. 2008. URL: <http://orca.cf.ac.uk/53005/1/08channel4-dispatches.pdf>
9. Poole E., Richardson, J.E. Muslims and the News Media. Tauris, 2010. 240 p.
10. Якубович М.М. Іслам в Україні: історія і сучасність. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. 264 с.
11. Богомолов А.В., Данилов С.И., Семиволос И.Н., Яворская Г.М. Исламская идентичность в Украине. Киев: Стило, 2006. 200 с.
12. Bezverkha A. Representations of the Crimean Tatars in the Ukrainian Media Discourse: doctoral thesis. 2015. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4186>
13. Бустанов А.К., Кемпер М. Ислам по-русски: анализ современной исламской литературы в России. Санкт-Петербург: Президентская библиотека, 2016. 134 с.
14. Профессор Мичиганского университета А.Д. Кныш: “Мусульманский дискурс должен быть значительно богаче...”. URL: <http://islamdumspb.ru/blog/professor-michiganskogo-universiteta-ad-knysh-musulmanskiy-diskurs-dolzhen-byt-znachitelno-bogache-i-raznoobraznee-chem-on-est-sejchas>
15. Битко А. Теоретичні засади соціологічного дослідження політичного дискурсу. *Український соціологічний журнал*. 2015. № 1-2. С. 66–70.
16. Литвиненко Н. Автокомунікація в медичному дискурсі (на матеріалі діалогів лікар-пацієнт). Українська мова. 2009. № 3. С. 83–96. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6054/09-Litvinenko.pdf>
17. Маслова Ю.П. Концептосфера гендерного дискурсу ЗМІ. *Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні*. Острого: Острозька академія, 2012. С. 57–69.
18. Garraio J. O violador muçulmano. Discursos de exorcização do indesejável na “Europa fortaleza”. *E-cadernos CES*. 2019. <https://doi.org/10.4000/eces.494>
19. Van Dijk T.A. Analyzing racism through discourse analysis: Some methodological reflections. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc, 1993. 458 с.
20. Chiang Shiao-Yun. ‘Well, I’m a lot of things, but I’m sure not a bigot’: Positive self-presentation in confrontational discourse on racism. *Discourse & Society*. 2010. No. 21 (3). С. 273–294. <https://doi.org/10.1177/0957926509360653>
21. Hart C. Force-interactive patterns in immigration discourse: A Cognitive Linguistic approach to CDA. *Discourse & Society*. 2011. No. 22 (3). С. 269–286. <https://doi.org/10.1177/0957926510395440>
22. Lindqvist P. Welcome to the new jungle: A discourse analysis of the securitization of migration in the Calais crisis in British media. 2017. 60 p. URL: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/52903/1/gupea_2077_52903_1.pdf

Отримано 03.06.19

References

1. The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050. Pew Research Reports. URL: <https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>
2. Features of Religious and Church-Religious Self-determination of Ukrainian Citizens: Trends in 2010-2018 (Information Materials). (2018). Kyiv. URL: https://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_70946_2018_Religiya.pdf [in Ukrainian]
3. Titscher, S., Meyer, M., Wodak, R., Vetter, E. (2009). Methods of text and discourse analysis: Khar'kov: Gumanitarnyi tsentr [in Russian]
4. Phillips, L.J., Jørgensen, M.W. (2008). Discourse analysis as theory and method. Khar'kov: Gumanitarnyi tsentr [in Russian]
5. Esposito, J. (2004). The Islamic threat: Myth or reality? Lviv: Kalvariia [in Ukrainian]
6. Said, E. (2001). Orientalism. Kyiv: Osnovy [in Russian]
7. Baker, P., McEnery, T. Representations of Islam in the British Press: 1998–2009. (2013). URL: <http://cass.lancs.ac.uk/wp-content/uploads/2013/12/CASS-Islam-final.pdf>
8. Moore, K., Mason, P., Lewis, J. (2008). Images of Islam in the UK: The Representation of British Muslims in the National Print News Media 2000–2008. Cardiff School of Journalism, Media and Cultural Studies. URL: <http://orca.cf.ac.uk/53005/1/08channel4-dispatches.pdf>
9. Poole, E., Richardson, J.E. (2010). Muslims and the News Media. London: I.B. Tauris.
10. Yakubovych, M.M. (2016). Islam in Ukraine: History and Modernity. Vinnytsia: Nilan-Ltd [in Ukrainian]
11. Bohomolov, A.V., Danylov, S.Y., Semyvolos, Y.N., Yavorskaia, H.M. (2006). Islamic Identity in Ukraine. Kiev: Stylos [in Russian]
12. Bezverkha, A. (2015). Representations of the Crimean Tatars in the Ukrainian Media Discourse: doctoral thesis. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4186>
13. Bustanov, A.K., Kemper, M. (2016). Islam in Russian: Analysis of the contemporary Islam literature in Russia. Saint Petersburg: Prezidentskaya biblioteka [in Russian]
14. Professor of Michigan University A.D. Knysh: "Muslim discourse should be considerably richer ...". URL: <http://islamdumspb.ru/blog/professor-michiganskogo-universiteta-ad-knysh-musulmanskij-diskurs-dolzhen-byt-znachitelno-bogache-i-raznoobraznee-chem-on-est-sejchas> [in Russian]
15. Bytko, A. (2015). Theoretical bases of the sociological study of political discourse. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal – Ukrainian Sociological Journal*, 1-2, 66-70 [in Ukrainian]
16. Lytvynenko, N. (2009). Autocommunication in the professional medical discourses (on the dialog doctor – patient). *Ukrainska mova*, 3, 83-96 [in Ukrainian]
17. Maslova, Yu.P. (2012). Conceptosphere of the gender discourse in media. In *New Information Situation and Tendencies of Alternative Mass Media Development in Ukraine* (pp. 57-69). Ostroh: The National University of Ostroh Academy [in Ukrainian]
18. Garraio, J. (2019). O violador muçulmano. Discursos de exorcização do indesejável na “Europa fortaleza”. *E-cadernos CES*. <https://doi.org/10.4000/eces.494> [in Portuguese]
19. Van Dijk, T.A. (1993). Analyzing racism through discourse analysis: Some methodological reflections. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
20. Chiang, S.Y. (2010). ‘Well, I’m a lot of things, but I’m sure not a bigot’: Positive self-presentation in confrontational discourse on racism. *Discourse & Society*, 21 (3), 273-294. <https://doi.org/10.1177/0957926509360653>
21. Hart, C. (2011). Force-interactive patterns in immigration discourse: A Cognitive Linguistic approach to CDA. *Discourse & Society*, 22 (3), 269-286. <https://doi.org/10.1177/0957926510395440>
22. Lindqvist, P. (2017). Welcome to the new jungle: A discourse analysis of the securitization of migration in the Calais crisis in British media. URL: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/52903/1/gupea_2077_52903_1.pdf

Received on 03.06.19